

Jelena Borošak-Marijanović

KRIŽEVCI I HRVATSKI POKRET 1848. GODINE*

Proces uspostave novih društvenih odnosa u kojem se rađala građanska Europa, Europa probuđenih nacija, zahvatio je sredinom 19. stoljeća i hrvatske zemlje koje se tada nalaze u državnom okviru Habsburške Monarhije.

U 1848. Hrvatska (odnosno hrvatske zemlje) ulazi teritorijalno razjedinjena na civilnu ili provincijalnu Hrvatsku i Slavoniju pod vlašću bana u okviru ugarskog dijela Monarhije, Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu izravno podvrgnutu austrijskoj vojnoj upravi, te Dalmaciju i Istru koje pripadaju austrijskom dijelu Monarhije pod neposrednom upravom Beča. Od svih hrvatskih zemalja jedino je Banska Hrvatska raspolagala nekim oblicima vlastita političkog života u okviru djelovanja institucije bana i Hrvatskog sabora. Treba naglasiti da na početku ožujskih zbivanja 1848. g. u Bansknoj Hrvatskoj niti ne zasjeda Hrvatski sabor, niti je popunjena banska stolica a namjesnik banske časti (zagrebački biskup J. Haulik) nije u zemlji.

Program hrvatskog pokreta 1848. borba je za samostalnost i cjelovitost Hrvatske neovisne od Ugarske u sklopu Monarhije, i njezino preuređenje na federalističkom principu u duhu liberalnih načela. Njegov su temeljni dokument *Zahtjevanja naroda* donesen na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu 25. ožujka 1848. g. Proglas u trideset točaka zahtijeva samostalnost Hrvatske u okviru zemalja ugarske krune, očuvanje integriteta Austrijske Carevine, prisajedinjenje Dalmacije Hrvatskoj i priključenje Vojne krajine u pogledu političke uprave, ukidanje staleških razlika i kmetstva, uvođenje suvremenih građanskih sloboda, financijsku samostalnost, saziv Hrvatskog sabora i na prvom mjestu — izbor Jelačića za bana.

Tada su jedini službeni forumi odnosno nosioci vlasti, županijske skupštine i gradski magistrati. Županijske skupštine 1848. g. su sve do uspostave banske vlasti (u travnju) i saziva Hrvatskog sabora (u lipnju) mjesta javnog i političkog djelovanja,

institucije koje u okviru svojih zakonskih ovlasti raspravljaju o zaključcima Ugarsko-hrvatskog sabora u Požunu, ali i o posljedicama do kojih bi dovela uspostava mađarske vlasti, zajednička vlada i ustavni zakoni.

Županijske skupštine sačinjavali su svi prelati, velikaši i plemići s područja dotične županije, te predstavnici kraljevskih gradova i privilegiranih distrikta. Teritorij Banske Hrvatske i Slavonije bio je podijeljen na šest županija; tri hrvatske: Zagrebačku, Varaždinsku i Križevačku, i tri slavonske: Požešku, Virovitičku i Srijemsku (slika 1). Ozračje u kojem se odvijao onovremeni društveno politički život razjedinjene Hrvatske isčitavamo iz napisa objavljenih u Gajevim novinama. Od početka 1848. g. Gajeve novine (puni naziv: *Novine dalmat.-hrvatsko-slavonske*) objavljuju članke koji detaljno izvještavaju o sjednicama zajedničkog Ugarsko-hrvatskog sabora u Požunu. Metel Ožegović, Herman Bužan i Josip Bunjik bili su hrvatski zastupnici na tom saboru. Oni su bili prepoznali da je glavni cilj mađarskih ustavnih zakona bilo uništenje ionako ograničene hrvatske samouprave. Kao reakcija javljaju se u novinama brojni članci koji izvještavaju o narodnim skupštinama po hrvatskim županijama kojima je osnovno obilježje protumađarsko raspoloženje u javnosti Banske Hrvatske.

SKUPŠTINE

Ovaj pregled zbivanja u Križevačkoj županiji (slika 2) i slobodnom kraljevskom gradu Križevcima 1848. nastao je uglavnom na osnovu članaka koji su tijekom 1848. g. objavljeni u

* Ovaj članak je prošireno i prilagođeno javno predavanje održano 27. svibnja 1998. godine u Križevcima u organizaciji Povijesnog društva Križevci i ogranka Matice Hrvatske u Križevcima. Ilustrativni materijal i povijesne interpretacije korištene su iz kataloga: *Godina 1848. u Hrvatskoj*, (autor izložbe i urednik kataloga J. Borošak-Marijanović), Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1998.

Slika 1: Pečatnjak Križevačke županije, Križevci, pol. 19. st.

Gajevim novinama. Njihovi su autori znani ilirci: **Ljudevit Vukotinović** (ponekad se potpisuje inicijalima odnosno pseudonimom), **Mirko Bogović**, **Antun Nemčić**, i vrlo često pravnik i učitelj **Andrija Uhernik**.

Prvi je članak *Iz Križevacah 3. veljače* potekao iz pera Andrije Uhernika. To je ustvari izvještaj o izvanrednoj skupštini (*spravištu*) Križevačke županije održanoj 1. veljače 1848. g. Članak nas upoznaje također i sa glavnim protagonistima četrdesetosmaških zbivanja u Križevcima i Križevačkoj županiji: **Lj. Vukotinovićem**, **A. Nemčićem**, **M. Bogovićem** **F. Žigrovićem**, **I. Zidarićem** **M. Mrazovićem**. Na toj skupštini su analizirane rasprave održane na Ugarsko-hrvatskom saboru u Požunu vezane uz problem upotrebe mađarskog jezika, odnosno pitanje uvođenja hrvatskog jezika kao službenog prema zaključku Hrvatskog sabora iz listopada 1847. godine. Ivan Zidarić, kralj. savjetnik i prvi podžupan otvorio je sjednicu "*krepkim latinskim jezikom*", a na skupštini su govorili veliki bilježnik Franjo Žigrović i vel. sudac Lj. Vukotinović. Vukotinović konstatira veliku opasnost od mađarizacije koja se isčitava iz Košutova načela "*u jednoj državi može biti samo jedan narod i jedna narodnost*" te zaključuje: "*S obzirom na te okolnosti ostaje nam dakle u našem nevoljnom stanju sam milostivi kralj, kao verni zaštitnik naših pravah*". Stoga se zalaže da se sastavi

Slika 2: Oznaka s grbom Križevačke županije, prva pol. 19. st. Najvjerojatnije oznaka s čaka stražara Križevačke županije. U ovjenčanoj kartuši grb Križevačke županije koji je podijelila Marija Terezija 1759. g.

representacija na kralja u kojoj bi se zahtijevalo: 1) da nas "*u ovo pogibeljno vrijeme ne ostavi bez bana, te da nam imenuje bana koji će znati i moći braniti naša prava*, 2) da dozvoli povraćanje našeg namesništva, 3) da se potvrdi municipalni zakon glede narodnog jezika; i da zato vrijeme dok se ne ispune zahtjevi iz reprezentacije da se opozovu poslanici iz Požuna." U istom duhu govorio je na skupštini Antun Nemčić koji je između ostalog molio da Herman Bužan, saborski poklisar u Požunu, šalje izvješća na hrvatskom jeziku. Na skupštini je javno nastupio i Eduard Zdenčaj prisjednik Sudbenog stola, koji je na mađarsko osporavanje da nema Hrvata, odgovorio: "*A kako to da je 15.000 Hrvata i Slavonaca sada na ratištima u Italiji.*" Matija Mrazović, bilježnik Banskog stola, održao je govor o potrebi uvođenja narodnog jezika u domaće poslove, što se onda prihvatilo kao odluka da se u sve poslove koliko je to moguće "*umah upotrebljava narodni jezik*". Reprezentaciju je sastavio Franjo Žigrović.

Na osnovi ovog Uhernikova izvještaja može se zaključiti: 1) da odluka o hrvatskom kao službenom jeziku nije bila provedena u praksi i 2) da je Križevačka županija već početkom veljače pozvala na otpor prema nasrtajima mađarskog nacionalizma imenovanjem bana i vlade. Osim toga, 16. II. A. U. (Andrija Uhernik o. a.) u broju od 19. veljače obavještava o odluci "*varoškog poglavarstva*" donesenoj 11. veljače: "*Da bi*

narodni jezik i u ovom gradu što radosnije procvetao, gradsko poglavarstvo nukano duhom rodoljubnim dozvolilo je, da se mogu od sada sva izvestja gradskih činovnikah, zatim zapisnici odborah u narodnom jeziku sastavljati i poglavarstvu podnašati". Notica završava riječima: "Sada dakle, osim Senja, Bakra i Rēke uveden je narodni jezik u sve hērvatske gradove."

U ožujku narodnjački Zagreb predvođen A. Vranyczanyjem, I. Kukuljevićem i Lj. Gajem bio je središtem sudbonosnih političkih zbivanja hrvatskog pokreta 1848. g. Osim narodnjaka u Hrvatskoj, obranu hrvatskih nacionalnih interesa podržavao je u Beču krug hrvatskih aristokrata (M. Ožegović, K. Bedeković) predvođeni Franjom Kulmerom. Značaj njihova djelovanja prepoznali su Križevčani. Prema pisanju Gajevih novina Križevačko je gradsko vijeće (magistrat) na sjedinici 13. i 14. ožujka "na prijedlog prisjednika Teodora Bošnjaka Metela Ožegovića proglasilo počasnim građaninom Križevaca", i odlučilo da se za "takovog branioca domovine i narodnosti" nabavi njegova slika za vjećničku dvoranu. Nadalje gradski magistrat donio je zaključak da se dopisi pišu na narodnom jeziku i da se pregleda narodna straža. Odlučeno je također da se mjesečno saziva sjednica gradskog vijeća.

Zagrebačka narodnjačka skupštinska zasjedanja odrazila su se na ožujkska skupštinska događanja i javni život u Križevcima. Andrija Uhernik u članku pod naslovom: "Iz Križevcih 23. ožujka" (objavljeno u broju od 27. ožujka) izvještava, saznajući vijesti o zbivanjima u Beču i Zagrebu "i mi smo taki metnuli narodne znake trobojnu verpcu na šešire i kape, za 21. u 9 sati sazvali gradsku skupštinu na kojoj se podržala reprezentacija zagrebačke gradske skupštine vladaru." Bilo je zaključeno da grad Križevci pošalje u Beč svoje predstavnike s predstavkom u duhu narodnih zahtijevanja. Odlučeno je da kao križevački poklisari idu: Franjo Žigrović, Ljudevit Vukotinović i Marcelo Kiepac.

Obavijest da će se 27. ožujka održati izvanredno veliko spravište Križevačke županije donose Gajeve novine u broju 22 od 15. ožujka. Izvještaj s te skupštine donosi se u broju od 1. travnja. Ta je skupština Križevačke županije (28.

ožujka) prva od hrvatskih oblasti pozdravila Jelačićevo imenovanje za bana i na prijedlog Lj. Vukotinovića odbila priznati ugarsku vladu. "Križevačka županija ne priznaje magjarski ministerium": donose Narodne novine kao zaključak izvanredne velike skupštine Županije! Zato Županija poziva bana da što prije dođe u Hrvatsku, čiji će domoljubi čuvati vjernost kralju, ali neće zaboraviti "da su sinovi velike Slave matere naše, koja ih postavi na jugu na izgled svim Južnim Slavenima". Podupiratelj prijedloga bio je veliki sudac Antun Nemčić. Na skupštini je donijet zaključak da treba proglasiti ukinuće kmetskih podavanja.

Baruna Josipa Jelačića zapovjednika I. banske pukovnije vladar je imenovao hrvatskim banom 23. ožujka. J. Jelačić je 9. travnja položio pred kraljem prisegu uz prisutnost mađarskog potkancelara. U Hrvatsku gdje je oduševljeno dočekan, Jelačić se vraća 18. travnja i obznanjuje proglose (25. travnja), u kojima iznosi svoje političke koncepcije o državnopravnom položaju Trojedne Kraljevine. U proglasima, polazeći sa stajališta da su zaključci Ugarskog sabora prekinuli dotadašnji politički odnos između Hrvatske i Ugarske, izjavljuje lojalnost kralju, narodu i domovini i najavljuje banovanje u duhu "Narodnih zahtijevanja". Novi odnosi između "krune ugarske" i Hrvatske moraju se temeljiti, naglašava ban, na principu slobode, samostalnosti i jednakosti, s tim da će Sabor biti mjesto odlučivanja o osnovnim nacionalnim zahtjevima i državnopravnim pitanjima.

Gotovo istovremeno, početkom travnja, vladar Ferdinand V., ozakonio je preobrazbu Ugarskog dijela Monarhije u samostalnu ugarsku državu. Sastavljena je samostalna mađarska vlada pod predsjedanjem grofa L. Batthanyja. Stvaranjem te samostalne mađarske vlade pretvorena je dotadašnja realna unija između Austrije i Mađarske u personalnu uniju. Mađarski je sabor početkom travnja, donio ustavne zakone po kojima su tri slavonske županije svrstane među mađarske županije; u Mađarski sabor slale bi hrvatske županije i Vojna krajina samo 42 zastupnika koji bi imali osobno pravo glasa i u kojem bi mađarski jezik bio službeni. Osnovni razlog hrvatsko-

mađarskog sukoba leži u njihovim različitim pogledima na međusobni politički i državnopravni odnos. Mađarski su političari smatrali Hrvatsku integralnim dijelom Ugarske s eventualnim pravom na skučenu pokrajinsku autonomiju, a Hrvati su svoju državu smatrali nezavisnom na osnovi stanja u prošlosti i stajališta modernog prirodnog i nacionalnog prava. Upravo u toj činjenici leže uzroci hrvatsko-mađarskog sukoba. Mađarska su stajališta naišla na osudu hrvatske javnosti koja se najčešće izražavala na županijskim skupštinama.

Tijekom travnja Gajeve novine prepune su članaka u kojima se komentira novi mađarski ustav. S tim u vezi traži se potpuna nezavisnost Hrvatske od Ugarske, posebna hrvatska vlada i priznavanje ravnopravnosti nemađarskim narodima od strane Mađara. U tom su duhu pisani članci koji izvještavaju o zbivanjima u Križevcima tj. o skupštinama Križevačke županije i sjedinicama Križevačkog gradskog magistrata. Članci govore o atmosferi naglašenog nacionalnog naboja u kojoj se tijekom travnja i svibnja odvija križevački javni društvenopolitički život. Tako iz članaka (*"Iz Križevacah 12. travnja."*; br. 36, 18. IV.) koji komentira novi mađarski ustav saznajemo da je za križevačke domoljube *"najsvetie blago svakog naroda jest njegov jezik - i jedino po njem živuća narodnost"*. U članku: *Iz Križevacah*, potpisanom incijalima M. B. (Mirko Bogović o. a.) u broju 39 od 25. travnja autor izvještava o pitanju isticanja hrvatske trobojnice na gradskoj i županijskoj kući. Izvještač piše: *"Za javni dokaz ćutjenja toli plemenitoga i misli ove narodne, kano i za izkusiti, bi li ovdašnji stanovnici, duhom vjeka i slobode-po mněnju istog poglavarstva nenadahnuti, dopustili, da se zastava narodna, koja se već vje po svih krajevih i gradovih čitave monarkie austrianske, po imenu i u kraljevinah hěrvatskoj, slavonskoj i dalmtinskoj i to već po istih selih- bi li, rekoh isti naši stanovnici dopustili, da se na večnici prie narodna zastava razvije, nego na istoj varmegjskoj kući - poglavarstvo grada ovoga...raspravljati će gradska sjednica 2. svibnja."* Na temelju novinskih napisa saznajemo da je u travnju osnovano Križevačko domorodno društvo sa zadaćom da tumači uzroke hrvatsko-mađarskog sukoba i s tim u vezi aktualne

društvenopolitičke prilike. Početkom svibnja, kako piše dopisnik (br. 45 od 9. V.), u Križevcima postoji odbor koji kontrolira sigurnost u gradu, a i narodne barjake razvili su na varmedjijskoj (županijskoj) i varoškoj kući.

Seljačkim nemirima i nasilnom kidanju feudalnih odnosa koji su bili potaknuti krivim tumačenjem odluke Ugarskog sabora o ukinuću kmetstva pridružuju se i seljaci s područja Križevačke županije. Lj Vukotinović (br. 40. od 27. IV.) izvještava o nemirima u Prečcu u Križevačkoj županiji i piše: *"...seljani krivim duhom nadahnuti napali livade gospoštinske (spahijske), sve blago svoje unutra naterali...kvar je dakle velik, a čin je tako zločest, da zaslužuje kaštigu.- Ja sam zaista prijatelj puka seljanskoga i radio sam za ukinutje tlake, ali to nemogu odobriti, da se svetost svojine neštuje...bio sam prinudjen polag prisege svoje službene silu vojičku uprositi i dobio sam ju od preuzvišega g. bana..."*.

Ljudevit Vukotinović (od 1836. podbilježnik Križevačke županije, 1840. postaje veliki sudac u Moslavačkom kotaru, a 1847. zastupnik u Hrvatskom saboru) vodeća je ličnost hrvatskog pokreta 1848. u Križevačkoj županiji. Vukotinović je sredinom travnja napisao programatsku brošuru *Nekoja glavna pitanja našeg vremena* koja predstavlja reakciju na mađarski nacionalizam. U brošuri progovara o aktualnim društveno političkim problemima: o narodnoj straži, o promjeni političkog stanja, o narodnosti, o vjeri, o slozi i domovini, o Granici i o slavenstvu. U djelu raspravlja o predstojećim reformama u koje spada i ukidanje kmetstva: *"Tlaka (robot) prestaje, puk se slobodi približava, i to je prvi korak od reforme!"*.

Osim Vukotinovića, za rješavanje seljačkog pitanja u programatskom smislu važna je brošura Franje Žigrovića Pretočkog pod naslovom: *"Razgovor med jednem varaščanom i jednem seljakom bivšem kmetom"*. Dobilježnik Križevačke županije F. Žigrović, napisao je brošuru u Križevcima kajkavskim književnim jezikom (datirana je 15. travnja), a tiskao u Varaždinu u Platzerovoj tiskari. Brošuru je namijenio hrvatskom seljaku, i u njoj u formi dijaloga na duhovit način objašnjava značenje i korist od ukinuća tlake, te navješta promjene koje će se desiti

hrvatskom seljaku, između ostalog da će i on — seljak imati zastupnike u Hrvatskom saboru. Borba za oslobođenje kmetova i protiv nje bila je tako oštra da su Vukotinović i Nemčić zaprijetili Križevačkoj županijskoj skupštini: “Ako vi nećete pristati na to da se tlaka ukine, -a mi idemo kući, te ćemo se na čelu tisuća seljaka vratiti ovamo i vama diktirati ukinuće tlake”.

U svibnju mađarsko-hrvatski sukob sve se više produbljuje; u hrvatskim županijama uklanjaju se posljednja uporišta mađarona (u Zgb. županiji i turopoljskoj općini), a zbog vladarevih ručnih pisama donijetih 6. i 7. svibnja. Tim se pismima ban Jelačić podvrgava ugarskom palatinu i ministarstvu, a palatin upućuje proglas 10. i 11. svibnja u kojem traži da “pokrajina” bude podvrgnuta vlasti mađarske vlade i da se general Hrabowsky imenuje komesarom za Hrvatsku. I na taj proglas prvi su reagirali Križevčani. Članak “*Iz Križevacah 11. svibnja.*” (br. 49 od 18. V.) donosi izvještaj s “*prave pravcate narodne skupštine, seljaka i tako nazvane inteligencije, i aristokracije, sve mešovito*” koja se odvijala u duhu narodnosti i slobode pod predsjedanjem prvog podžupana I. Zidarića. Skupštini su prisustvovali županijski časnici, vlastelini, suci, crkvena lica i 160 seljaka (iz svake općine dva poslanika). Na toj prvoj općoj narodnoj skupštini Križevačke županije izražen je zahtjev za ujedinjenjem hrvatskih kraljevina i cijelog slavenskog juga, i pristajanje uz cesara, te se odbija podvrgavanje odlukama mađarske vlade. “*Oružje! Oružje! ječi po križevačkoj gradomedji.*” napisao je dopisnik.

Prema članku: “*Iz Križevacah. 14. svibnja Izvještaj o narodnoj skupštini od A. Uhernika.*” koji je objavljen u 48 broju 16. V., Narodni odbor Križ. županije na sjednici 14. svibnja je zaključio da daje apsolutnu podršku banu, traži se razdruženje od Ugarske, ujedinjenje hrvatskih zemalja, izborni red za Sabor na temelju broja pučanstva, a s obzirom na opasnost od mađarskih upada, treba ustrojiti vojsku koju će vježbati penzionirani kapetan Koritić. Tom je prilikom zaključeno da tročlani odbor (F. Žigrović, Slavoljub Štriga i Aleksandar Fodroci) o tim odlukama izvijeste bana. S tim u vezi Gajeve su novine u broju 50 od 20. svibnja objavile da je Križevačka županija poslala generalu

Hrabowskom očitovanje u povodu njegova imenovanja komesarom u Kraljevini u kojem izjavljuju: “...da u sadašnjem stanju nemožemo nikakvoga komisara priznati, ne samo zato, jer uzdržanje mira i poredka pripada u Ugarskoj palatinu, a u Hrvatskoj i Slavoniji isključivo banu, nego i zato jer deržimo ...mi izjavljujemo, da ćemo u neočekivanom slučaju ako bi vam se ipak svidilo u našu zemlju s vojskom i uz pratnju magjarskih sbirrah stupiti, upotrebiti sve sile da našu narodnu nezavisnost neoskvrnjenu uzderžimo.” I podžupan I. Zidarić je također reagirao. Novine dalm. herv. slavonske, u broju 51 od 20. svibnja donose Očitovanje I. Zidarića da, iako ga je, prema obavijesti iz novina, mađarski ministarstvo imenovao vrhovnim križevačkim županom, to ne može prihvatiti, budući da ga za tu funkciju nije predložilo pučanstvo niti ga je ban imenovao.

S tim u vezi zanimljivo je podsjetiti na jednu epizodu iz političkog djelovanja Lj. Vukotinovića koja je vezana uz dolazak Hrabowskog na mjesto kraljevskog komesara u Hrvatsku. Vukotinoviću je Jelačić povjerio delikatnu zadaću da na granici (između Vojne krajine i Križevačke županije kod Gradeca) dočeka generala Hrabowskog koji je trebao doći s dekretom ugarskog ministarstva da zauzme položaj kraljevskog povjerenika, dakle da preuzme civilnu i vojnu vlast i time podvrgne J. Jelačića. 27. svibnja Vukotinović je dočeka Hrabowskog na glogovničkom mostu kod Gradeca i rekao mu da dalje ne može, nego da krene na biskupsko imanje u Gradec gdje će razgovarati s banom.

HRVATSKI SABOR

Hrvatski sabor - skupštinsko tijelo - višestoljetni je garant hrvatske samostalnosti u okviru Habsburške Monarhije. Zahtjev za njegovo sazivanje sadržan je u ožujskim proglasima narodnih skupština, kao i njegova najava u proglasu J. Jelačića povodom njegova banska imenovanja. Prema proglasima Sabor je trebao biti mjesto koje će donijeti odluku o daljnjem političkom, državno-pravnom i društvenom razvitku Trojednice u okviru Monarhije. S novim izbornim propisima, koji su odgovarali političkim shvaćanjima Narodne stranke,

Hrvatski je sabor izgubio staleška obilježja i preobražen je u narodno predstavničko tijelo na temelju izbornog cenzusa. Pravo glasa bilo je ograničeno visokim imovinskim i obrazovnim cenzusom, a elementi staleškog tijela bili su očuvani u instituciji tzv. banskih uzvanika. I iz skupštine Križevačke županije (notica u br. 44. od 6. V. "*Dopis iz Križevaca* 26. travnja.") bili su izabrani poklisari za banski dogovor u vezi ustrojenja Sabora koji su istakli svoja stajališta vezana uz saziv Sabora: "1) *sjedinjenje hrv. kraljevina i Vojne krajine*, 2) *Razdruživanje od kraljevine Ugarske*, 3) *Da se citavi puk već i budućem našem državnom saboru na temelju broja pučanstva predstavlja*".

Novi izborni red - vjeran odraz strukture društva na prijelazu iz feudalnog u građansko društvo - propisivao je da "zastupnik može biti bez razlike roda ili stališa svaki (pismeni) domovine sin". Izradom novih izbornih propisa Hrvatski je sabor izgubio staleška obilježja i preobražen je u narodno predstavničko tijelo. Po prvi puta bili su na Sabor pozvani predstavnici Vojne granice. Naredbu o sastavu i izbornom redu u pet točaka sastavilo je Bansko vijeće i objavilo 8. svibnja. Na osnovu njega izabrano je za Hrvatski sabor sedam zastupnika iz Križevačke županije i dva zastupnika grada Križevaca (prema naredbi gradovi između 3000-5000 stanovnika šalju dva zastupnika). Imena zastupnika objavljena su u Gajevim novinama u broju 55 od 1. VI. i to iz Moslavačkog okružja Lj. Vukotinović, iz Preččkog okružja Josip Pavlec, iz Križevačkog Ivan Zidarić, iz Novo—marofskog okružja Antun Nemčić i Eduardo Zdenčaj, iz Ludbreškog Adam Viktor Šomogy, te Koprivničkog okružja Gjuro Lendvaj. Iz sl. kr. grada Križevaca Josip Janda i Franjo Žigrović.

U državnopravnom pogledu taj je narodnjački sabor pod predsjedanjem J. Jelačića zastupao ideju samostalne i cjelovite Hrvatske u sklopu federalistički uređene Habsburške Monarhije - "Austrije slobodnih naroda".

Hrvatski sabor svoja zasjedanja započeo je svečanom instalacijom, tj. uvođenjem u bansku čast baruna J. Jelačića 5. lipnja, a zaključio donošenjem Manifesta naroda hrvatsko-slavonskoga 9. srpnja. Tim manifestom kojeg je sastavio I. Mažuranić, Sabor se obraća javnosti,

prvenstveno njemačkoj i na temelju prirodnog i historijskog prava iznosi geneza sukoba s Mađarima. Budući da se nisu sačuvali zapisnici sjednica saborskih odbora, tijek saborskih zasjedanja može se rekonstruirati na temelju izvještaja objavljenih u Gajevim novinama, Saborskim novinama i Zapisniku sabora Trojedne Kraljevine Dalmtinske, Hrvatske i Slavonske.

Iz Zapisnika sabora (čl. IV.) vidimo da je Franjo Žigrović izabran za privremenog saborskog prabilježnika. Dok su u saborski odbor za izradu osnova uvjeta odnosa prema Austriji i Ugarskoj imenovani Antun Nemčić, Ivan Zidarić i Franjo Žigrović.

Iz povijesnih izvora saznajemo da je Lj. Vukotinović jedan od najaktivnijih sudionika u radu Hrvatskog sabora, u čijem radu istupa s konkretnim prijedlozima. Tako u saborskoj raspravi o pitanju odnosa prema Ugarskoj smatra da se to pitanje ne može uzeti u razmatranje dok se ne zna kako će se Ugarska odnositi prema Austriji. Vukotinović pretpostavlja buduću vojni sukob s Mađarima. U svojim saborskim govorima tijekom lipnja, realno promatrajući zbivanja oko sebe, zalaže se da se narod što brže naoruža i pripremi za rat s Mađarima.

Vukotinović je živo sudjelovao u saborskim raspravama o ukinuću kmetstva i naknadi plemstvu. Spadao je u onu grupu koja se zalagala za to da se sprovede sa što manje trzavica i pridružio se nastojanjima Žigrovića za ukidanjem tlake uz otkup plemstvu na temelju urbara.

Nadalje, Vukotinović je osoba na koju se ban Jelačić najviše oslanjao u prvo vrijeme svog banovanja. Njegov politički značaj potvrđuje i činjenica da je uz Ivana Kukuljevića, Žuvića i Georgijevića bio izabran za poklisara u austrijski parlament.

Tijekom 1848. g. Vukotinović je obavljao jednu političko-upravnu funkciju, tj. bio je imenovan povjerenikom prilikom sekvestriranja tridesetnice i to u trenutku kada činovnici u Hrvatskoj koji su ubirali tridesetnicu nisu htjeli predavati dohodak banskoj vladi nego ugarskoj općoj komori u Budimu. Lj. Vukotinović je odigrao istaknutu ulogu u preustroju narodnih straža i organiziranju hrvatske vojske.

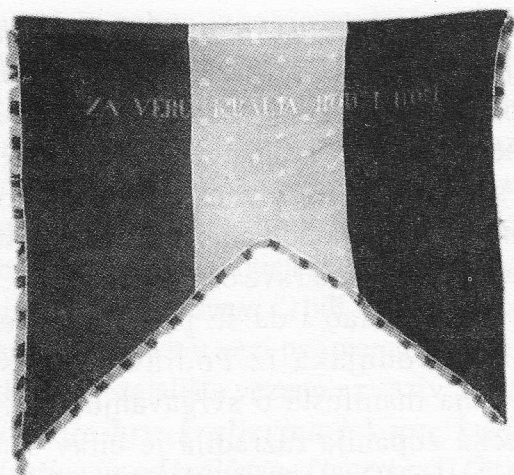
NARODNA STRAŽA

Gradske narodne straže nastajale su po hrvatskim gradovima spontano poslije dolaska vijesti o carevom dekretu (od 14. III.) kojim se dopušta njihovo osnivanje (slika 3). Ideju o narodnoj straži kao samostalnoj nacionalnoj vojsci izrazila su Narodna zahtijevanja u točki 17. Vojnu organizacijsku strukturu i njezine zadatke razradio je Lj. Vukotinović u svojoj programatskoj brošuri u poglavlju *O straži narodnoj* u kojem kaže: *“Slobodni narodi uredjuju straže narodne: za uzderžavanje domaćeg reda, mira i segurnosti osobah i svojine, a što je najvažnije za čuvanje slobode ustavne... Narodni stražar neima plaće od kralja, niti od vlade, nego služi doma, svaki u svom kotaru, u svojoj varoši, tergovištu ili selu; ne vodi proti nikou rat, nego brani doma sebe i susede svoje, njihove i svoje pravice i slobode”*. Vukotinović je uočio naše specifičnosti. Budući da kod nas nema mnogo velikih gradova, treba osnivati, tj. organizirati dvije vrste straže: gradska ili varoška i seoska narodna straža. U prvoj će služiti građani ili oni koji veći dio godine žive u gradu, u drugoj oni koji žive na selu. Prema formaciji, narodne straže po gradovima bile su razdijeljene u čete ili satnije (u seoskim stražama četa odgovara veličini bataljuna).

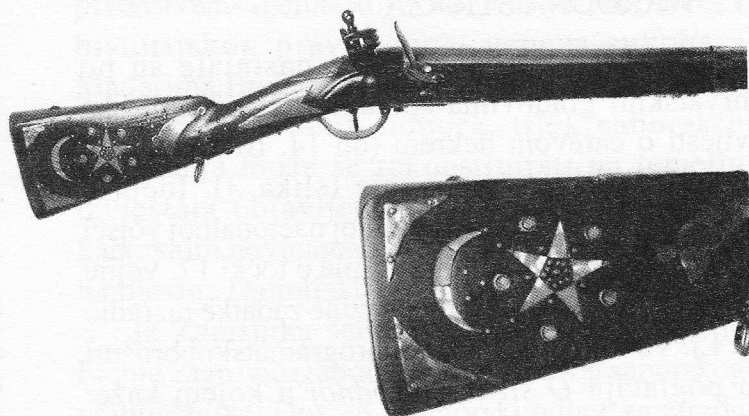
Narodna straža je demokratska institucija koja nastaje na temelju demokratske i političke svijesti naroda. Služba je besplatna i dobrovoljna. *Stražanin ... mora uvek ostati veran sin domovine i nestrašivi branitelj slobode.*

Naravno u prvoj pol. travnja kada je napisao ovaj programatski spis Vukotinović još nije govorio o mogućoj ulozi narodne straže u mogućem hrvatsko-ugarskom sukobu. No zaoštavanje mađarsko-hrvatskih odnosa u svibnju povodom dekreta od 10. i 11. svibnja izazvalo je u Hrvatskoj konkretne pripreme za rat. U tom trenutka kada su najbolji vojni potencijali na talijanskom ratištu, a ostali carski oficiri zbog nepreciznih naredbi držali se neutralno, za Jelačića je od posebne važnosti bio mogući vojni potencijal u Provincijalu (Banskoj Hrvatskoj). S tim u vezi Jelačić podržava Vukotinovićevu ideju o narodnoj vojsci i 15. 16. svibnja izdaje prve banske naredbe

o organiziranju seoskih narodnih straža i banderijalne vojske. Upravo u Križevačkoj županiji bili su poduzeti prvi koraci na stvaranju narodnih straža nešto prije izdavanja Jelačićevih naredbi. Ranije spomenuta Križevačka velika narodna skupština 11. svibnja odlučila je da se popišu za službu u narodnoj straži sve osobe između 20. i 50 godina starosti, kao i da se podigne posebna jedinica slobodnjaka iz Podravine. Poslije upoznavanja manifesta o svrgavanju Jelačića, Križevačka županija razradila je čitav sistem vojno-obrambenih mjera za zaštitu granice. Već spomenute Jelačićeve banske naredbe izdane su po svemu sudeći na inicijativu narodnjaka iz Križevačke županije pri čemu je značajnu ulogu odigrao Lj. Vukotinović. Većina organizacijskih akcija oko narodnih straža u svibnju završila je po županijama izradom spiskova stražara bez naoružanja. U Križevačkoj županiji u svibnju, popisano je 6000 bivših kmetova, ali su naoružanje dobili samo slobodnjaci. Ljudevit Vukotinović je bivše kmetove u Moslavini organizirao u posebnu jedinicu; 17. VI. imenovan je zapovjednikom Moslavačke garde. Od srpnja su bivši kmetovi formirali vojničke jedinice pod zapovjedništvom regularnih časnika. Uprava županije, je paralelno od ustroja narodnih straža, tijekom svibnja poduzimala inicijativu da se vojna pomoć za potencijalni rat s Mađarima dobije u bečkom središtu. Do zastoja u vojničkom ustrojavanju hrvatske vojske dolazi tijekom lipnja kada se vode pregovori s mađarskom vladom da bi u srpnju nakon neuspjeha pregovora ban izdaje nove vojne naredbe (o ustrojavanju seoskih narodnih straža, plemićkoj mobilizaciji). Radi slamanja mađarskog utjecaja ban Jelačić je početkom srpnja poduzeo putovanje Slavonijom (od 13. do 24. srpnja), a par dana ranije 11. srpnja posjetio je Križevce. Taj događaj opisao je križevački gradski fizik dr. Fran S. Gundrum-Oriovčanin i objavio u “Obzoru” br. 294 1900. godine. (Tekst je kao brošuru pod naslovom: “Doček bana Jelačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848. napisao Dr. Fran Gundrum-Oriovčanin, gradski fizik u Križevcu” tiskala Dionička tiskara u Zagrebu 1904. Pretisak je objavio Ogranak Matice hrvatske Križevci 1991.)

Slika 3: Zastava seoske narodne straže (garde). Ovo je bila zastava hrvatske dobrovoljačke čete — “gibive straže” iz Visokog podno Kalnika.

Slika 4: Detalj kundaka pješadijske puške paljenja na kremen M 1798/9., pripadala je članu križevačke gradske straže. U Hrvatski povijesni muzej dospjela je posredništvom i darovanjem F. Gundruma, križevačkog gradskog fizika.

Prve seljačke narodne straže bile su postavljene na dravsko-murski kordon, tj. hrvatsko-mađarsku granicu početkom rujna, u trenutku prelaska Jelačićeve vojske preko Drave. Narodne straže sastavljene od seljaka činile su osnovnu vojnu silu Banske Hrvatske 1848./49. g. Iz njihova razmještaja i organizacijske strukture vidljivo je da su one županijska vojska, koju u organizacionom pogledu čine neizdiferencirane grupe slučajno sakupljenih seljaka, s kotarskim sucem na čelu. Stražari svakog kotara sačinjavali su jednu četvu ili bataljun. Na samoj liniji utvrđena su stražarska mjesta na rastojanju od 30-40 koraka. Svaki narodni stražar bio je dužan da se za vrijeme boravka na granici sam snabdijeva s hranom. Prvotno je bilo zamišljeno da jedan bataljun bude tjedan dana na kordonu i da se bataljuni izmjenjuju. Bojni odsjek Banskog vijeća (prva hrvatska privremena vlada) postao je centralni organ za upravljanje narodnim stražama. U tom Bojnom odsjeku istaknuto mjesto pripadalo je Lj. Vukotiniću, obnašao je dužnost potpredsjednika Odbora za obranu domovine (član je bio i Mirko Bogović). Kada su u rujnu bile objedinjene sve jedinice seljačke narodne straže Križevačke županije, major Lj. Vukotinić bio je izabran za njihova zapovjednika. Početkom listopada u vezi s napredovanjem Mađara, u Križevcima je zavladao panični strah, a ispoljile su se organizacijske slabosti u funkcioniranju narodnih

straža. Bataljun seljaka iz Križevačke županije pod zapovjedništvom majora Vukotinića nalazio se oko Kotoribe. Nažalost narodni stražari nisu uspjeli pridobiti stanovništvo Međimurja zbog surovih rekvizicija koje se tamo provodilo i “Jelačićevi narodni stražari” doživjeli su potkraj listopada poraz u Međimurju. Samo iz Križevačke županije stradalo je oko 800 osoba (što nestalo, što zarobljeno). Upravljaajući odbor Križevačke županije optužio je kao glavnog krivca za poraz generala Benka koji je bio zapovjednik carske vojske u Varaždinu. (Suvremenici su dio krivice pripisivali i Lj. Vukotiniću). Konačnu reorganizaciju seoske gibive straže doživjele su početkom 1849.g. kada se naredbom Banskog vijeća županijama oduzima pravo da imenuju časnike i otpuštaju stražare. (Križevačka županija pruža otpor provođenju te naredbe).

Lj. Vukotinić je na dužnosti zapovjednika — i “na tihom kordonu kod ledene Drave”, ostao sve do 16. III. 1849. kada je jedinica bila demobilizirana. Vukotinić je 14. III. 1849. podnio ostavku na položaj zapovjednika narodne garde Križevačke županije. 18. III. četa kreće u Križevce i raspuštena je. Nakon toga Vukotinić se vraća na mjesto velikog suca u Križevcima, i na tom položaju ostaje do 1854. kada je otpušten iz službe. (1861. g. Vukotinić je napisao autobiografsku novelu “Četnik” o zbivanjima za vrijeme hrvatsko-mađarskog rata.

KRIŽEVAČKA NARODNA STRAŽA I POLITIKA GRADSKOG MAGISTRATA

Križevački magistrat, kako smo već spomenuli, pristupio je osnivanju narodne straže u ožujku, ali je straža oskudijevala u oružju još početkom travnja (slika 4). To se vidi npr. iz dokumenta kojim gradski magistrat 21. travnja traži od ratnog ministarstva u Beču 300 pušaka, a kako nisu dobili nikakav odgovor istu molbu upućuju banu. Međutim gradski magistrat nije se previše trudio u razvijanju te institucije, ponekad je u nacionalnom pitanju zauzimao neutralno a ponekad i neprijateljsko držanje. Nositelj te politike bio je gradski sudac Ivan Gašpari, koji je preko 30 godina bio na čelu magistrata, pa čak i naginjao mađaronima (u trenucima kada se mađarski pokret kretao u okvirima legalnosti, 29. V. suprotstavio se konfisciranju pošte generala Hrabowskog.) Upravljajući odbor Križevačke županije optuživao je gradski magistrat zbog neaktivnosti protiv osoba koje dolaze u grad iz Ugarske i rade u “interesu mađarizma”. Protiv takove vlasti pojavila se u gradu opozicija koju su zajednički sačinjavali “mladi domorodci” i “zastareli opozicionalci protiv magistratu”. Tako je za saborske zastupnike (Jandu i Žigrovića) na javnoj skupštini 2. V. izrađena kompromisna instrukcija, ali je magistrat i dalje ostao u rukama konzervativaca. Uz suca Gašparija stalo je građanstvo pa se je stvorila čitava stranka “Gašparijevaca”. Na skupštini 28. VIII. građani su pred banskim komesarom Ivanom Kukuljevićem rehabilitirali svog suca i sve napise u Gajevim novinama o situaciji u gradu proglasili lažnim. Time je narodnjačka opozicija doživjela neuspjeh. Iako su narodnjaci i kasnije nastojali poduzeti neke akcije nisu uspjeli, općenito možemo zaključiti da su glavne zamjerke narodnjaka bile uperene protiv Gašparija i gradskog magistrata u smislu neaktivnosti oko organiziranja narodne straže. O tome je u Gajevim novinama pisao Aleksandar Fodroci koji kaže da u Križevcima vlada “zločesti duh”, a narodna straža ne vježba “jer mudri robovi Metternicha svako vežbanje za smešno derže”. Građani Križevaca predvođeni magistratom zbog bojazni da će morati u rat raspuštaju gradsku narodnu stražu ustrojenu po

liberalnim ožujskim načelima i pristupaju organiziranju starog “Bürgerchora”. Naravno da je takvo ponašanje izazvalo kritiku narodnjaka o čemu također čitamo u Gajevim novinama. Još početkom 1849. g. u gajevim novinama pojavljuje se članak (br. 26 od 1. II.) koji osuđuje križevački magistrat iako su križevački “purgari” u međuvremenu sudjelovali o obrani kordona na Dravi.

Hrvatski pokret 1848. g. koji u političkom pogledu završava hrvatsko-mađarskim vojnim sukobom u jesen iste godine, karakterizira otpor mađarskom nacionalizmu, ideje i pokušaji osamostaljenja u austroslavističkom duhu u okviru postojeće državnopravne zajednice — Habsburške Monarhije. Isčitavajući novinske članke i originalne povijesne dokumente koji se odnose na zbivanja u Križevačkoj županiji i “slobodnom kraljevskom gradu Križevcu” 1848. postajemo svjesni činjenice da su njihovi stanovnici aktivni sudionici političkih, društvenih i vojnih zbivanja. Njihovi sugrađani, posebice Ljudevit Vukotinović, Franjo Žigrović Pretočki, Mirko Bogović, Antun Nemčić te Matija Mrazović obnašatelji su značajnih državnih i upravnih funkcija, bliski suradnici bana Josipa Jelačića u stvaranju samostalne i cjelovite Hrvatske u sklopu federalistički uređene Habsburške Monarhije - “Austrije slobodnih naroda”.

Bubanj seoske narodne straže (gibive čete) iz Visokog; izrađen iz bakrenog lima i napete kože